

KEMÂLÜDDİN MES‘ÛD B. HÜSEYİN EŞ-ŞİRVÂNÎ’NİN ŞERHU ÂDÂBÎ’S-SEMERKANDÎ ADLI ESERİ’NİN TENKİTLİ NEŞRİ

Critical Edition of Kemâl al-din Masud b. Husain al-Shirwani’s Work Titled *Sharh Âdâb al-Samarqandi*

Adem Güney*

ÖZET

Bu çalışmada “âdâbü’l-bahs ve’l-münâzara” ilminin kurucusu ve ilk eser veren şahsiyeti olan Şemseddin Semerkandî’nin bu ilim hakkında yazmış olduğu risâle hakkında Kemâleddin Mes‘ûd b. Hüseyin eş-Şîrvânî tarafından kaleme alınan *Şerhu Âdâbî’s-Semerkindî* adlı eserin tanıtımı ve tenkitli metni sunulacaktır. Münâzara ilminin en önemli şerhi olan bu eser, medreselerde dört asır ders kitabı olarak okutulmuştur. Tartışma metodolojisi hakkında olan bu eser, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde tanımlar, ikinci bölümde bahs ve münâzara düzeni ve üçüncü bölümde ise tartışmaların en yaygın yaşadığı kelâm, felsefe ve hilâf ilmiyle ilgili örnekler verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Şemseddin Semerkandi, Mes‘ûd Şîrvânî, Âdâbü’l-bahs ve’l-münâzara, *Şerhu Âdâbî’s-Semerkindî*.

ABSTRACT

In this study, the “âdâb al-baht wa al-munâzara” knowledge of the founder and the first work in which figures the shams al-din samarqandi this knowledge about who has written his treatise about the Kemâl al-din Masud b. Husain al-Shirwani by written the *Sharh Âdâb al-Samarqandi* and Orwell’s presentation and critically edited will be offered. The scientific explanation of the most important discussions of this work, a madrasa was read as a textbook in the four centuries. This discussion about the method works consists of three parts. The first part defines the second section and the third section of mention and discussion in order to experience the most common words of the debate, philosophy, and gives examples of contrary knowledge.

Key Words: Shams al-Samarqandi, Masud Shirwani, Âdâb al-baht wa al-munâzara, *Sharh al-Samarqandi*

1. Giriş

Şemseddin Semerkandî (ö. 702/1303), “âdâbü’l-bahs ve’l-münâzara” ilmi hakkında ilk eser yazan kişidir ve bu ilmin kurucusu olarak bilinmektedir. Semerkandî bu ilim hakkında, daha çok *Âdâbü’s-Semerkindî* olarak isimlendirilen bir risâle kaleme almış ve bu risâle hakkında da birçok şerh yazılmıştır. Bu şerhlerden biri ve hatta en önemlisi Kemâlüddin Mes‘ûd b.

* Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans öğrencisi.

Hüseyin eş-Şîrvânî'nin¹ (ö. 905/1500) *Şerhu Âdâbi's-Semerkandî* adlı eseridir. Zira eserin yaygınlığı da bunu göstermektedir. Ülkemizde 170 civarında nüshası bulunmaktadır. Bunun yanı sıra ülkemiz dışında da Amerika², Suriye³, Irak⁴, Suudi Arabistan⁵, Tunus⁶, Hollanda⁷, Mısır, Lübnan, Fransa ve İngiltere'de de⁸ nüshaları bulunmaktadır.

Şerhu Âdâbi's-Semerkandî Şîrvânî'nin en çok tanınmış eseridir. Bu eserden sadece sonraki kaynaklar bahsetmektedir.⁹ Bu şerh Şîrvânî'nin en

¹ Bundan sonra "Şîrvânî" olarak geçecektir.

² Bak. Mach, Rudolf, *Catalogue of Arabic Manuscripts (Yahuda Section) in the Garrett Collection: Princeton University Library*, s. 286, New Jersey-1977. Bu kataloğa göre Princeton Üniversitesi Kütüphanesinde Şîrvânî'nin şerhinden 6 adet nüsha bulunmaktadır. En erken tarihli olanı hicri 956 yılına aittir. Ayrıca hâşiyelerine ait nüshalar da bulunmaktadır. Ayrıca Princeton Üniversitesi Kütüphanesi'nin diğer kataloğunda da iki nüshası daha görünmektedir. Bak. Hitti, P. K., N. A. Faris, B. Abd- al-Malik, *Descriptive Catalog of The Garrett Collection of Arabic Manuscript in The Princeton University Library*, s. 281, Princeton-1938. Bununla birlikte Michigan Üniversitesi Kütüphanesi kataloğunda da bir adet nüshası bulunduğu ifade edilmektedir. Bak. "Islamic Manuscripts at The University of Michigan", http://www.lib.umich.edu/files/libraries/area/near_east/Full.pdf. 20.09.2009.

³ Bak. Hasan, Abdülhamîd, *Fihris Mahtûtât Dâri'l-Kütübi'z-Zâhiriyye*, s. 193, Dimâşk-1970. Bu katalogta, şârihin ismi zikredilmemiş olarak belirtilen şerhin başlangıç ifadeleri Mes'ûd Şîrvânî'nin şerhi olduğunu göstermektedir. Tek nüshası görünmektedir. Yine bu katalogta hâşiyelerine ait nüshaların da bulunduğu belirtilmektedir.

⁴ Bak. Bekrî, Ahmed Hasan, *el-Mevrid*, C. VI, Sayı:4, s. 432, Bağdat-1977. Bu kataloğa göre Bağdat'ta üç adet nüshası bulunmaktadır. Ayrıca Musul'da da bir adet nüshası bulunmaktadır. Bak. Sâlim, Abdürrezzâk Ahmed, *Fihrisu Mahtutati Mektebeti'l-Evkâfi'l-Âmme Fi'l-Mevsil*, C. I, s. 277, Musul-1975.

⁵ Kral Suud Üniversitesi Kütüphanesi'nin dijital kayıtlarına göre burada altı adet nüsha bulunmaktadır. Bunlardan biri için bak. http://makhtota.ksu.edu.sa/makhtota/6479/5_15_02_2010. Ayrıca Karabulut'ların belirttiğine göre Riyâd Üniversitesi'nde de nüshası bulunmaktadır. Bak. Karabulut, Ali Rıza ve Ahmet Turan Karabulut, *Mu'cemü't-Târihi't-Türâsi'l-İslâmî fi Mektebâti'l-Âlemi'l-Mahtûtât ve'l-Matbûât*, C. V, s. 3657, Kayseri-tsz.

⁶ Tunus'ta nüshasının bulunduğunu Karabulut'lar söylemektedir. Bak. Karabulut ve Karabulut, a.g.e., C. V, s. 3657.

⁷ Bak. Witkam, Jan Just, *Inventory of the Oriental Manuscripts of the Library of the University of Leiden (New Edition)*, s. 137, 286, Vol. XXII, Leiden-2007. Bu kataloğa göre Leiden Üniversitesi Kütüphanesi'nde iki nüshası bulunmaktadır.

⁸ Mısır, Lübnan, Fransa ve İngiltere nüshaları için bak. Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, s. 849.

⁹ Bağdâdî, İsmail Paşa, *Hediyyetü'l Ârifin*, C. II, s. 430; Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-Müellifin*, C. III, s. 848, Beyrut-1993; Brockelmann, *GAL Suppl. II*, s. 326; Karabulut ve Karabulut, a.g.e., C. V, 3656; İhsanoğlu E., R. Şeşen, C. İzgi, C. Akpınar, ve İ. Fazlıoğlu, *Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi*, C. I, s. 66, İstanbul-1997. Bağdâdî ve Kehhâle şerhin adını *Şerhu Âdâbi'l-Fâdul*, İhsanoğlu ve diğ. *Şerhu Âdâbi's-Semerkandî* ve Brockelmann ise *Mes'ûdî* olarak zikreder. Bununla birlikte hem ülkemizdeki hem de yurtdışındaki kütüphane kayıtlarında farklı isimlendirmeler de söz konusudur. Bunlar da şöyledir: *Mes'ûdî fi Âdâbi'l-Bahs* (Sâlim, a.g.e., C. I, s. 277), *Şerhu Âdâbi'l-Bahs* (Bekrî, a.g.e., C. VI, Sayı:4, s. 432), *Şerhu alâ Risâleti fi Âdâbi'l-Bahs* (Hitti P. K., N. A. Faris, B. Abd-al-Malik, *Descriptive Catalog of The Garrett Collection of Arabic Manuscript in The Princeton University Library*, s. 281, Princeton University Press, Princeton-1938),

çok bilinen eseridir. Münâzara ilmi alanında yapılmış şerhler içerisinde de en önemlisidir. Yazma nüshaları incelememiz neticesinde 13. yüzyılda yaşayan Şemseddin Semerkandî tarafından yazılan *Âdâbü's-Semerkandî*, 15. yüzyılda yaşayan Şîrvânî tarafından bu esere yazılan şerhi ve bunun hâşiyelerinin medreselerde yedi asır okutulduğunu gördük. Yazma nüshalardaki taliklere göre kimi zaman bu üç kuşak eser beraber takip edilmiş, kimi zaman da ayrı ayrı takip edilmiştir. *Şerhu Âdâbi's-Semerkandî* nüshalarının tarihlerine baktığımızda ise en çok 15. ve 18. yüzyıl arasında istinsah edildiğini müşahede ettik. Buna göre bu şerh, medreselerde yoğun olarak dört asır okutulmuştur. Ancak 18. yüzyıldan sonra Saçaklızâde (ö. 1145/1698) ve İsmâil Gelenbevî'nin (ö. 1204/1790) bu alanda yazmış oldukları eserlerin ardından yaygınlığı azalsa da yer yer bazı medreselerde cumhuriyet dönemine kadar okutulmuştur.

Kevâkib-i Seb'a'ya göre¹⁰ medreselerde eğitim gören ilk seviyedeki öğrenciler yani diğer adıyla suhteler, ilk eğitim dönemini yani Sibyan Mektebi'ni bitirdikten sonra Hâşiye-i Tecrid medreselerinde sarf, nahiv, mantık ve âdâbü'l-bahs gibi muhtasarât derslerini görürdü. Âdâbü'l-bahs derslerinde ise iktisar/başlangıç rütbesinde *Taşköprü Şerhi*'ni okurdu. Ardından da iktisâd/orta rütbesinde *Şerhu Âdâbi's-Semerkandî*'yi okurdu.¹¹ Yine Nebî Efendîzâde'nin (ö. 1200/1785) *Kasîde fî el-Kutub fî el-Meşhûre fî el-Ulûm* isimli manzum eserine göre de âdâb ilminde okutulan eserler arasında *Şerhu Âdâbi's-Semerkandî* ile meşhur hâşiyesi *Kara Hâşiye* de vardır. Nebî Efendîzâde mısralarında bunu şöyle belirtmektedir¹²:

Oku âdâb'dan *Huseyniye* ile *Âdâb Mir'*in

Şerhu Mes'ûd-i er-Râmî alâ Risâleti's-Semerkandî ("Islamic Manuscripts at The University of Michigan", s. 35, http://www.lib.umich.edu/files/libraries/area/near_east/Full.pdf, 20.09.2009), *Kitâb-u Mes'ûd mine'l-Âdâb, el-Mes'ûdî* (Witkam, Jan Just, *Inventary of the Oriental Manuscripts of the Library of the University of Leiden (New Edition)*, Vol. XXII, s. 286, Ter Lugt Press, Leiden-2007), *Şerhu alâ Risâleti'l-Âdâbi's-Semerkandî* (Süleymaniye Ktp., M. Arif-M. Murad, nr. 67, v. 95-132), *Şerhu'l-Âdâb* (Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah, nr. 341, v. 7-39), *Şerhu Âdâbi'l-Fazl Şemseddin* (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 915, v. 3-41) ve *Şerhu'r-Risâle fî Âdâbi'l-Bahs ve'l-Münâzara* (Konya Bölge Yazma Eserler Ktp., Burdur İl Halk Ktp. koleksiyonu, nr. 15 Hk 9/3, v. 19-62; Ankara Milli Ktp., Ankara Adnan Ötügen İl Halk Ktp. koleksiyonu, nr. 06 Hk 1162, v. 1-48 ve nr. 06 Hk 3077/1, v. 1-27) gibi adlandırmalar yapılmıştır. Ancak nüshalar arasında en çok kullanılan isim *Şerhu Âdâbi's-Semerkandî* olduğu için biz de bu ismi tercih ettik.

¹⁰ Bu eser 1155/1741 yılında Fransız hükümetinin İstanbul'daki elçiliğinin isteği üzerine kaleme alınmıştır. Yazarı belli değildir. Bak. İzgi, Cevat, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, C. I, s. 68-69, İstanbul-1997.

¹¹ İzgi, a.g.e., C. I, s. 51, 72; Özyılmaz, Ömer, *Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları*, s. 41, Ankara-2001.

¹² Fazlıoğlu, Şükran, "Nebî Efendîzâde'nin *Kasîde fî el-Kutub fî el-Meşhûre fî el-Ulûm*'una Göre Bir Medrese Talebesinin Ders Ve Kitap Haritası", *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, Sayı:3, Mart 2003, s. 35, İstanbul-2003.

Şâh Hüseyin ile Kara Hâşiye, Mesûd her birin

Yakuboğlu'nun verdiği bilgiye göre de Fâtih devrinde okutulan ders kitaplarının listesinin verildiği bir yazma nüshaya göre âdâb derslerinde şârihimizin şerhi ders kitabı olarak okutulmuştur. Nüshada şerhin adı *Âdâb-ı Mes'ûdî* olarak geçmektedir.¹³

Osmanlı'nın yetiştirdiği önemli âlimlerden biri olan ve âdâb ilmi konusunda risâlesi ve şerhi bulunan Taşköprülüzâde, kendi otobiyografisini de yazdığı *eş-Şekâikü'n-Numânîye*'de âdâb dersinde *Şerhu Âdâbî's-Semerkindî*'yi okuduğunu belirtmektedir.¹⁴

Görüldüğü üzere yukarıda da belirttiğimiz gibi bu şerh daha çok 15.-18. yüzyıllar arası takip edilmiş ve temel derslerden kabul edilen “âdâb'ül-bahs” derslerinde orta seviyede okutulmuştur. Yine yaygınlığı sebebiyle Şirvânî'nin adı ve şerhi, asıl metnin sahibi olan Semerkandî'nin önüne geçmiş ve eser zamanla *Kitâb-ı Mes'ûd*, *Âdâb-ı Mes'ûd* ve *Âdâb-ı Rûmî* şeklinde yaygınlık kazanmıştır.

Böylece öğrenci bu eser sayesinde öncesinde öğrendiği mantık ilmini pekiştirmiş, kelâm ve felsefenin temel meselelerini ve aklî ilimler öncesinde de eleştirel düşünmeyi öğrenmiş ve hem ilim dünyasında yaygın olan tartışma metoduyla ilgili teorîği öğrenmiş hem de bu konuda pratikler yaparak yetkinlik kazanmıştır.

Şerh yöntemlerinden “mezc” yöntemiyle¹⁵ yazılan bu şerhin üzerine tespitimize göre yirmi yedi hâşiye yazılmıştır.¹⁶ Bu da medrese eğitimi açısından bu şerhe ne kadar çok önem verildiğini göstermektedir.

¹³ Yakuboğlu, Kenan, *Osmanlı Medrese Eğitimi ve Felsefesi*, s. 145, İstanbul-2006.

¹⁴ Taşköprülüzâde, Ebül-Hayr İsmâüddin Ahmed Efendi, *Şekâikü'n-Numânîye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniye*, Tahk., Ahmed Subhi Furat, s. 554, İstanbul-1985.

¹⁵ Şerh yöntemleri hakkında bilgi için bak. Kâtip Çelebi, a.g.e., C. I, s. 37 (Kâtip Çelebi'nin mukaddimesinde).

¹⁶ Hâşiye yazan kişiler şöyledir: 'Îmâdüddîn Yahya b. Ahmed el-Kâşî/Kâşânî (ö. X./XVI. asır) (Kâşî'nin hâşiyesi en yaygın hâşiye olup üzerine dokuz talika yazılmıştır), Celâleddin Muhammed b. Es'ad ed-Devvânî (ö. 908/1502) (iki talikası vardır), Şemsüddîn Ahmed b. Abdullah Rûmî Dinkoz (ö. 870/1465), Musannifek Alâeddin Ali b. Muhammed Bistâmî (ö. 875/1470), Mîr Ebu'l-Feth Muhammed b. Emîn Tâcüddîn Saîdî el-Erdebîlî (ö. 875/1470), Şâh Hüseyin el-Acemî (ö. 920/1512), Abdürrahîm el-Mutahhar el-Cebelî (ö. 933/1527), Emîr Hasan er-Rûmî (ö. 941/1534), Kâsım el-Ezbekî (ö. 945/1538), Muhammed b. Hinduşah b. Sencer İdris en-Nahcevânî (ö. 950/1560'lı yıllar), Sinânüddîn Yûsuf er-Rûmî (ö. 989/1581), Halil b. Hasan et-Tîrevî (ö. 1113/1702), Mustafa b. Yûsuf b. Murad el-Hanefî el-Mostârî (ö. 1119/1708), Abdullah b. Haydar Hüseyinabâdî (ö. 1129/1717), Abdürrahîm b. Ahmed el-Hanefî eş-Şirvânî (ö. 1134/1722), Muhammed b. Humeyd b. Mustafa el-Kefevî (1168/1754), Ebü'l-Mükârim Necmeddîn Muhammed b. Sâlim b. Ahmed el-Mısırî el-Hanefî (ö. 1181/1768), Abdürrahîm Celâlî, Ahmed el-Cündî, Hâmid b. Burhân el-Ceylânî, Hamidüddin b. Mes'ûd, Celâleddin Abdurrahman Tâlisî, Hüseyin el-Muhtesib, Hamîd b. Burhâneddîn b. Ebî Zer El-Gifârî, Ali b. Rahîm b. Mutahhar eş-Şirvânî, Ebû Hâmid, İbn Âdem.

1.2 Nüshalar ve Tenkitli Metnin Hazırlanmasında Kullanılan Yöntem

Taramalarımız neticesinde şerhin müellif nüshasına rastlayamadık. Bu sebeple en erken tarihli nüshadan başlamak üzere yedi nüsha tespit ettik. Bu nüshaların diğer bir özelliği de Şirvânî daha hayattayken istinsah edilmeleridir. Bu yedi nüshanın yanında sekizinci bir nüsha daha tespit ettik. Tarihi biraz geç bir döneme ait olsa da sultânî nüsha olma olasılığı sebebiyle tercih ettik. Böylece tenkitli metnin oluşturulmasında sekiz nüsha kullanmış olduk. Bu nüshaların hepsi de Türkiye kütüphanelerindedir. Bilgileri ve tenkitli metinde kullanılan remizleri şu şekildedir:

I. Süleymaniye Ktp., Ayasofya bölümü, nr. 4433, v. 1b-24b. (☞): Bu nüshanın istinsah tarihi 826/1422'dir. Müstensihi Muhammed el-Hüsâmî'dir. Nüshanın hiçbir yerinde eserin adına dair kayıt bulunmamaktadır. Kütüphane kayıtında ise *Şerhu Risâleti's-Semerkindî fi Âdâbi'l-Bahs* olarak geçmektedir. Toplamda 24 varaktan oluşan nüsha talik hattıyla 21 satır olarak yazılmıştır. Semerkandî'ye ait ifadelerin üstü kırmızı mürekkeple çizilerek gösterilmiştir. Tercih edilen hatt ve noktalama işaretlerinin fazla kullanılmaması sebebiyle okunması güç bir nüshadır. Kenar notlarına bakılırsa nüshayı bir öğrenci kullanmıştır.

En erken tarihli nüsha olması sebebiyle tenkitli metinde bu nüsha esas alınmıştır.

II. Çorum Hasan Paşa İl Halk Ktp., nr. 19 Hk 4737, v. 5b-34b. (☞): Raşt beldesinde 18 Cemâziyelevvel 843/27 Ekim 1439 tarihinde istinsah edilmiş olup, müstensihin adı da ferağ kaydında “muvaffık olarak tanınan Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Eyâdî” olarak geçmektedir.

Eserin adı giriş kapağında “Mes'ûd-i Rûmî, *Şerhu Âdâb-i Bahs*” olarak kaydedilmiştir. Kütüphane kayıtında ise *Şerhu Risâle fi Âdâbi'l-Bahs* olarak belirtilmiştir. Toplamda 30 varaktan oluşup, Nesih hattıyla 21 satır olarak yazılmıştır. Semerkandî'ye ait ifadelerin üstü kırmızı mürekkeple çizilerek gösterilmiş ve yine bölüm başlangıçları da kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Döneminin özelliğinden olsa gerekir ki, noktalama işaretleri fazla kullanılmasa da okunması rahat bir nüshadır. Kenar notlarına bakılırsa bir müderris nüshasıdır.

III. Ankara Milli Ktp., Yazmalar koleksiyonu, nr. 06 Mil Yz A 3227, v. 20b-44a. (☞): 8 Ramazan 864/27 Haziran 1460 tarihinde istinsah edilmiştir. Müstensihine dair bir kayıt yoktur.

Eserin adı 19a'da “*Şerhu Âdâb-i Bahs Semerkandî*” olarak kaydedilmiştir. Kütüphane kayıtında ise *Şerhü'l-Âdâbi'l-Bahs ve'l-Münâzara*

olarak belirtilmiştir. Toplamda 24 varaktan oluşup binukat nesih hattıyla 21 satır olarak yazılmıştır. Semerkandî'ye ait ifadelerin üstü kırmızı mürekkeple çizilmiş ve bölüm başlangıçlarını gösteren ifadelerin üzerinden de kırmızı mürekkeple geçilmiştir. Zaman zaman zamirlerin hangi kelimeye râci olduğu özel işaretlerle gösterilmiştir. Nüshanın genelinde noktalama işaretleri az olması ve de yazım tarzı sebebiyle okunması zor bir nüshadır. Bu nüshanın da kenar notları bir müderris nüshası olduğunu göstermektedir.

Varak 44a'da Muhammed b. Fahreddin el-Kâtibî'nin mülkiyet kaydı vardır, fakat üstüne çizgi çekilmiştir.

IV. Manisa İl Halk Ktp., nr. 45 Hk 2948, v. 16b-48b. (a): Cemâziyelevvel 867/Ocak-Şubat 1463 tarihinde Bursa Murad Hân Medresesi'nde Sıyâmî b. İsmâîl b. Zeyneddîn tarafından istinsah edilmiştir.

Eserin adı giriş kapağında “*Âdâb-ı Semerkandî*” olarak kaydedilmiştir. Şerhe ait nüshadan önce ise 15a'da “*Mes'ûd-i Rûmî*” şeklinde kaydedilmiştir. Kütüphane kayıtında ise *Şerhü Risâle fî Âdâbil-Bahs* olarak geçmektedir. Toplamda 33 varaktan oluşup talik kırması hattıyla 15 satır olarak yazılmıştır. Semerkandî'ye ait ifadelerin üstü kırmızı mürekkeple çizilerek gösterilmiştir. Kenarlarında diğer şerhlerden ve hâşiyelerden alıntılar vardır. Bu da nüshanın bir öğrenciye ait olduğunu göstermektedir.

Varak 16a'da Osman Ağazâde Hüseyin Ağa b. Ahmed Ağa'nın Muradiye kütüphanesine yaptığı 1223/1808 tarihli bir vakıf kaydı vardır.

V. Amasya Beyazıt İl Halk Ktp., nr. 05 Ba 999, v. 1b-46b. (b): Varaklar numaralandırılmadığı için eserin yer aldığı nüshayı 1b-46b aralığında olacak şekilde numaralandırdık. 888/1483 yılında İbn Sa'deddîn b. Fahreddîn tarafından istinsah edilmiştir.

Eserin adı 1a'da “*Risâletü'l-Mes'ûd*” şeklinde kaydedilmiş ve hemen altında şârihimizin adı Mes'ûd Şîrvânî olarak belirtilmiştir. Temmet kaydında da “*Mes'ûdî* olarak isimlendirilen risâlenin yazımı tamamlandı” denilmiştir. Kütüphane kayıtında ise *Şerhu Risâle fî Âdâbi'l-Bahs* olarak belirtilmiştir. Toplamda 46 varaktan oluşan nüsha, talik hattıyla 13 satır olarak yazılmıştır. Semerkandî'ye ait ifadelerin üstü kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Yine cümle başlangıçları da kırmızı mürekkeple çizilerek gösterilmiştir. Yer yer zamirlerin hangi kelimeye râci olduğu özel işaretlerle gösterilmiştir. Kenar notlarından öğrenci nüshası olduğu bellidir. Taliklerde diğer şarihlerden, Şîrvânî'nin şerhinin hâşiyelerinden ve *Şerhu Metâli*'den alınmış talikler vardır. Ayrıca yer yer üzerinde beyitler vardır.

VI. Süleymaniye Ktp., Kadızade Mehmed bölümü, nr. 462, v. 31b-63a. (c): 25 Cemâziyelevvel 897/25 Mart 1492 tarihinde istinsah edilmiştir. Müstensih bilgisi yoktur. Nüshanın numaralandırılmasında 39a'da hata yapılarak 38a tekrar edilmiş ve bu sebeple 62a'da bittiği belirtilmiştir.

Eserin adı kapağında *Şerhu Mes'ûd-i Rûmî*, nüshadan önce varak 30a'da *Şerhu Âdâb-ı Mevlânâ Mes'ûd* ve 31a'da da *Mes'ûd-i Rûmî* şeklinde kaydedilmiştir. Kütüphane kaydında ise *Şerhu Risaletü's-Semerkandi fi Adabi'l-Bahs* olarak belirtilmiştir. Toplamda 30 varaktan oluşan nüsha, talik hattıyla 15 satır halinde yazılmıştır. Semerkandî'ye ait ifadelerin ve cümle başlangıçlarının üstü kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Kenarlarındaki diğer şerh ve hâşiyelerden alıntı olarak kullanılan talikler, nüshanın öğrenci nüshası olduğunu göstermektedir.

Varak 46a'da ve son kapak sayfasında 1028/1618 tarihli bir mühür olup, mühürde “merhum Kadızâde Mehmed Efendi vakfidır” yazmaktadır. Ayrıca son kapağında beyitler bulunmaktadır.

VII. Süleymaniye Ktp., Fatih bölümü, nr. 5414, v. 47b-71a. (ف): Eserin adı 47a'da *Şerhu Âdâbi's-Semerkandî* olarak kaydedilmiştir. Kütüphane kaydında da aynı şekilde geçmektedir. Toplamda 24 varaktan oluşan nüsha, 19 satır olarak yazılmıştır. Semerkandî'ye ait ifadelerin ve cümle başlangıçlarının üstü kırmızı mürekkeple çizilmiştir. 898/1493 yılında istinsah edilmiştir. Müstensih bilgisi yoktur. Kenarındaki talikler, öğrenci nüshası olduğunu göstermektedir.

Sayfaların üzerinde lekeler oluşmuş ve birçok sayfası yıpranmıştır. 57a-b ve 64a-b'nin bulunduğu varaklar ise aşırı yıpranmıştır. Bu sebeple bu yerlerde yazılar tam okunamamaktadır.

VIII. Süleymaniye Ktp., Şehzade Mehmed bölümü, nr. 70, v. 126b-166a. (ش): 944/1537 yılında Mahmûd b. Ahmed en-Nekdevî el-Kayserî tarafından istinsah edilmiştir.

Eserin adı, *Şerhu'l-Âdâbi's-Semerkandî* olarak kaydedilmiş ve kütüphane kaydında da aynı şekilde geçmektedir. Toplamda 40 varaktan oluşan nüsha, 15 satır halinde yazılmıştır. Semerkandî'ye ait ifadeler mavi mürekkeple, ana cümle başlangıçları kırmızı mürekkeple ve ara cümle başlangıçları da sarı mürekkeple yazılmıştır. Kenarı mavi renkli ince çizgi ve sarı renkli kalın çizgi ile çerçeveslendirilmiştir. İlk sayfada tezhib süslemesi vardır.

166b'de Şehzade Sultan Mehmed adına vakfedildiği belirtilmektedir. 126b, 127a ve 166b'de Osmanlı sultanlarına ait 3 adet tuğra vardır. Tuğraların bulunması ve de özenle yazılması sebebiyle nüshanın tashîh edilmiş bir sultânî nüsha olduğunu düşünerek bu nüshayı da tenkinli metnin hazırlanmasında tercih ettik.

Bunun yanı sıra daha önce de belirttiğimiz üzere şerh, “mezc” yöntemiyle yazıldığından dolayı Semerkandî'nin ifadeleri olarak gösterilen ibarelerde bir tutarlılık olmaması sebebiyle Semerkandî'nin nüshalarıyla karşılaştırma yaparak Semerkandî'ye ait olan ifadeleri tam olarak tespit etme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu amaçla Semerkandî'nin risâlesine ait üç nüshadan da

yararlandık. Bunlardan biri matbu olan nüshasıdır. Ancak hem bunları hem de Şirvânî'ye ait nüshalar arasında Semerkandî'ye atfedilen ifadeler hakkındaki farklılıkları dipnotta göstermedik. Bu nüshalar da şöyledir:

1. Süleymaniye Ktp., Ayasofya bölümü, nr. 4609, v. 108b-115b, tarih: 763/1361. Tespit edebildiğimiz en erken tarihli nüshadır. Müstensih bilgisi yoktur. Eserin adı 108a'da *Âdâbü'l-Bahs* olarak kaydedilmiştir. Kütüphane kaydında *Risâle fî Âdâbi'l-Bahs* olarak belirtilmiştir. Ayrıca 115b'nin sonunda Sultan II. Beyazîd'in tuğrası da bulunmaktadır.

2. Süleymaniye Ktp., Ragıp Paşa bölümü, nr. 1458, v. 230b-232a, tarih: 16 Recep 869/14 Mart 1465. Müstensih: Ahmed b. Mes'ûd en-Nâbulusî. Eserin adı giriş kapağında *Şerefü'l-Emâsi'l fî Âdâbi'l-Bahs* ve 230a'da da *Âdâbü'l-Bahs* olarak kaydedilmiştir. Nüshanın harekelendirilmiş olması sebebiyle tashîh edilmiş olabileceğini düşündüğümüz için tercih ettik.

3. Yararlandığımız son nüsha matbu olup tashîhi Ezher Üniversitesi'nin âlimlerinden el-Allâme eş-Şeyh Mahmûd el-Îmâm el-Mansûrî tarafından yapılmış ve hicrî 1353 yılında Kâhire'de *Mecmûatün Müstemiletün ale'l-Âtî Beyânühû* adıyla basılmış olan bir eserin içerisinde 125-133 sayfaları arasında yer almaktadır. Risâlenin adı *Risâletü's-Semerkandiye fî Âdâbi'l-Bahs* olarak geçmektedir.

Tenkitli metin hazırlanırken bütün nüshaların sayfa başları, sayfa başında yer alan ilk kelimenin sağına (/) işareti konularak dipnot verilmiş ve dipnotta hangi nüshanın kaçınıcı yaprağı olduğu belirtilmiştir. Bunun için, önce parantez içinde yaprağı gösteren rakam ve yaprağın hangi yüzü olduğunu gösteren harf, sonra da iki tire (-) arasında bu yaprağın hangi nüshaya ait olduğu, nüshanın Arapça remiz harfi ile verilmiştir. “(۲) في أ-” örneğinde olduğu gibi yaprağın (a) yüzüne (و), (b) yüzüne (ظ) harfi ile işaret edilmiştir.

Tenkitli metin ile diğer nüshalar arasındaki farklar da dipnot sistemi ile gösterilmiştir. Buna göre “منها: ناقص في ش-” örneğinde olduğu gibi, tenkitli metinde olup da diğer nüsha veya nüshalarda olmayan ifadenin sonuna dipnot verilmiş, sayfa sonundaki dipnota önce bulunmayan ifade yazılıp iki nokta (:) konulmuş sonra da “eksiktir” anlamında “ناقص في” ifadesi yazılmış en sona da eksikliğin olduğu nüshanın Arapça remizi iki çizgi arasında verilmiştir. Tenkitli metinde bulunmayıp da diğer nüsha veya nüshalarda bulunan ifade için de “العلة: زائد في م-” örneğinde olduğu gibi “fazladır” anlamındaki “زائد في” ifadesi kullanılmıştır. Tenkitli metinde asıl nüshadaki ifadenin yerine diğer nüshalarda farklı bir ifade kullanıldıysa dipnota önce tenkitli metindeki ifade konulmuş sonra iki nokta konularak diğer ifade yazılmış, sonra da farklılık olan nüshanın remizi verilmiştir. Tenkitli metindeki bir ifadenin diğer nüshalarda tekrar edildiği durumlarda ise “حادثة: مكرر في ف-” örneğinde olduğu gibi dipnotta tekrar edilen ifade yazılarak

“tekrarlanmıştır” anlamındaki “مكرر” ifadesi ile gösterilmiştir. Kimi zaman da metnin anlaşılması açısından asıl nüshadaki ifade değil de diğer nüshadaki ifade tercihe şayan ise bu yönde tercih yapılmış ve asıl nüsha değil, uygun olan nüshadaki ifade kullanılmış ve yukarıda belirtilen usullere göre bu durum dipnotta belirtilmiştir.

Eğer nüsha üzerinde müstensih tarafından sayfa kenarında, satır üzerinde veya satır altında düzeltmeler yapılmışsa bu durum “منقح في الهامش”, “منقح في”, “فوق السطر” ve “منقح في تحت السطر” ifadeleriyle gösterilmiştir. Şayet kelime veya cümleler, müstensih tarafından satır altına yazıldıysa “في تحت السطر”, satırın üstüne yazılmışsa “في فوق السطر” veya sayfa kenarına yazılmışsa “في الهامش” ifadeleriyle dipnotta vurgulanmıştır.

Şârih, Semerkandî'nin metin düzenlemelerine sadık kalmış ve bu sebeple konu başlıklarında eksiltme veya artırımda bulunmamıştır. Biz de buna sadık kalmaya çalıştık. Ancak bazı yerlerde konuları önemli görmemiz sebebiyle birbirlerinden ayrılması amacıyla bazı konu başlığı eklemelerinde bulunduk. Bu eklemelerimize dair konu başlıkları şöyledir: Rükun, illet, şart, muârazanın kısımları ve gasb başlıklarıdır. Bunlar da tenkitli metin içerisinde “[]” köşeli parantez işaretiyle gösterilmiştir.